

Rózsa Dávid (főszerk.): Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből. Életrajzi lexikon a XVI. századtól napjainkig.

(A statisztika története 1.) KSH Könyvtár, Budapest, 2014. 807 oldal.

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára (a továbbiakban: KSH Könyvtár) 2014 végén jelentette meg a *Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből* című, hiánypótlónak tekinthető művet, amely egyben *A statisztika története* című sorozat első kötete is. A kiadvány 410 életrajzot vonultat fel 65 szerző tollából. A kötetbe főként olyan statisztikusokról, könyvtárosokról készült biográfiák kerültek, akik a „mindenkori Magyarország területén születtek, magyarul írtak vagy magyaroként határozták meg magukat” (9). Ennek a földrajzi tekintetben tág értelmezésnek köszönhetően kapott helyet például az 1924-ben Kolozsvárott született Csendes Zoltán (150–151) vagy az a Drechsler László is, aki 1929-ben Munkácson, vagyis az akkori Csehszlovákiában látta meg a napvilágot (172–173), de bekerült a kötetbe például a világhírű John Hajnal (272), illetve Kenessey Zoltán is, aki 1998-ban New Yorkban, emigránsként hunyt el (372–373). A szerkesztők fontos szempontnak tartották, hogy a kötet végleg lezárult életpályákat mutasson be, ennél fogva ma élő tudósok nem szerepelnek benne. A felölelt időkor nagyot merít, így a 16. századtól kezdve egészen a kötet megjelenése előtt néhány hónappal elhunyt statisztikusokig találunk életrajzokat.

A mű megjelenésével egy idestova fél évszázada húzódó projekt végére került pont. A szerkesztők elképzelése alapvetően egy lexikon összeállítása volt, mindazonáltal a műfajon jócskán túlmutat a KSH Könyvtár kötete, hiszen az egyes életpályák bemutatása adatokban igen gazdag, mi több, az életművek értékelése is helyet kap benne, így a nagyobb hatású statisztikusok életútja olykor több oldalt tesz ki (például Keleti Károlyé: 363–366). A hagyományos lexikonokétól eltérő a tördelés és a betűméret is, a szöveg ugyanis egész oldalas, nem pedig kéthasábos formátumban olvasható. Bár jegyzeteket nem találunk a könyvben, a szerzők az egyes szócikkek végén közlik az adott személy legfontosabb műveit, a biográfia megírásához felhasznált irodalmat, sőt az elsődleges – a levéltári és kéziratári – források pontos jelzetét is. Az életrajzok viszonylag nagy száma és a statisztikusi tevékenység széles értelmezése¹ mellett talán ez az egyik legnagyobb erőssége a kötetnek. Hiszen a szerzők, ahol lehetőség volt rá, igyekeztek a szócikkek összeállítása során primer forrásokat felkutatni, és nem már megírt lexikonok szócikkeiből vettek át információkat. A kötetben található 450 életrajzból 165 esetben használtak a szerzők elsődleges forrást, és ebből 85 szócikknél a forrásanyagot a jelenleg is a KSH-nál őrzött személyi hagyatékok képezik.

¹ A kötetben nemcsak statisztikával foglalkozó szakemberek, hanem például a KSH Könyvtára korábbi munkatársainak életrajzai is szerepelnek.

Külön érdemes megemlíteni, hogy 14 szócikkhez semmilyen szakirodalom nem állt rendelkezésre, így a szerzők csak eredeti forrásokat használtak.

A kötet további nagy erénye a statisztikatörténeti bevezető, amely a kiadványt szintén élesen elhatárolja a hagyományos lexikon műfajától. A KSH nyugalmazott főosztályvezető-helyettesének, Rózsa Gábornak a nevéhez fűződik az a 25 oldalas összefoglalás, amely *A statisztika története Magyarországon* címet viseli, és a téma alapos összegzését nyújtja. A bevezető első részében a szerző a korai magyarországi népesség-összeírásokat tekinti át, kezdve a dikális összeírásokkal, majd az első magyarországi népszámláláson (1784–1787) át egészen az 1857. évi megismételt összeírásig bezárólag. Közli a levéltári források helyét, illetve azt is, ha készült az anyagból forráskiadás, megadva annak szerzőjét és megjelenési helyét. A szerző röviden kitér az egyházak tevékenysége nyomán keletkezett forrástípusokra (anyakönyvek, historia domusok, canonica visitatio-s jegyzőkönyvek stb.) is. A szerző ezután áttekinti a statisztika tudományának kialakulását és hazai meghonosodását, professzionalizációját, majd ezt követően már a magyarországi hivatalos statisztikai szolgálat kialakulásáról, történetéről nyújt részletes áttekintést egészen napjainkig. A bevezető utolsó része a hazai statisztikaoktatás múltját és jelenét ismerteti. Külön üdvözlendő, hogy a szerző figyelme erre is kiterjedt, hiszen egy ország számára az értelmiség képzése mindig is meghatározó volt és lesz, egy adott szakmára nézve pedig létkérdés a megfelelő utánpótlás kinevelése.

A bevezető erényeinek ismertetésén túl azonban néhány kritikai megjegyzéssel is élnem kell. Sajnálatos, hogy a szöveghez – amely különálló egységként elbírt volna azt – nincsenek pontos hivatkozások rendelve, csak a fejezet végén találunk egy jegyzéket a felhasznált irodalomról. Probléma továbbá az is, hogy a gazdag tartalom mellett néhol kissé nehézkes a szöveg befogadása, a KSH történetét tárgyaló rész egy idő után egysíkúvá válik az adatok felsorolásszerű halmozása által – az egymást váltó KSH-tisztségviselők munkásságának ismertetése minden bizonnyal lazítható lett volna valamelyest. A fővárosi statisztikai hivatalról, valamint a statisztika oktatásának történetéről írott rész ellenben már újra olvasható, könnyebben emészthető. A Magyar Tudós Társaság alapításának dátumát tévesen közli az írás, ugyanis Széchenyi István közismert felajánlása az 1825. évi pozsonyi diétán hangzott el, nem pedig 1835-ben (15–21). A fenti hibáktól eltekintve a bevezető tanulmány nagyon fontos részét képezi a kötetnek. Nem pusztán azért, mert mindeddig nem volt a széles közönség számára elérhető egy ehhez hasonló átfogó írás a hazai statisztika tudományának és intézményeinek kifejlődéséről, hanem azért is, mert enélkül a laikus olvasó nehezen tudná kontextualizálni a bemutatott életrajzok jelentőségét és az egyes korszakokban alkotó tudósok munkásságának tudománytörténeti értékét.

A kötet veleje az életpályák bemutatása és értékelése. Mint már említettem, 65 szerző működött közre a kiadvány elkészítésében, ami önmagában is jelzi a vállalkozás volumenét. Az egyes biográfiák megírásában nemcsak a KSH Könyvtár munkatársai vettek részt, hanem más, a témát ismerő könyvtárosok, levéltárosok is.

Az életrajzi szócikkekből négy biográfiát emelek ki, illetve vetek össze egyéb lexikonok szócikkeivel. Az eljárást azért tartom indokoltnak, mert ezáltal kiderül, hogy az egyes szócikkek mennyiben hordoznak többletinformációt a már korábban ismert életrajzi adatokhoz képest. Vizsgálom továbbá a szócikkek felépítését, valamint azt, hogy mennyiben mutatnak túl a hagyományos műfaj keretein. Az életrajzok kiválasztásában, amely szubjektív mérlegelés alapján történt, szempont volt az adott személy hatása a magyarországi statisztika tudományának formálódására, de mérlegeltem azt is, hogy egy adott életműben milyen gazdagon jelennek meg a különböző tudományterületek, rokonszakmák. A kötetben, a lexikonokhoz hasonlóan, a szócikkek betűrendben találhatók. Az ismertetés során az adott személy születési évét tekintem kiindulópontnak, tehát nem a kötet rendjében haladva vizsgálom a bemutatott életrajzokat.

Elsőként a hazai leíró statisztika legkorábbi művelőjeként számon tartott Oláh Miklós (1493–1568) életrajzát emelem ki, amelyet Mészáros Balázs foglalt össze (543–544). A szerző ismerteti Oláh tanulóéveit, egyházi karrierjének állomásait, és röviden bemutatja az *Athilát* és a *Hungáriát*, mint Oláh Miklós legfontosabb műveit. Kiemeli, hogy a két könyv összetartozása ellenére Oláh Miklós életében csak az *Athila* jelent meg (1568), a *Hungáriát* viszont Bél Mátyás adta ki 1736-ban. A két mű együtt csak 1763-ban jelenhetett meg. Az életrajz egyéb lexikonok szócikkével összevetve több ponton hiányosnak mutatkozik, s olykor téves adatokat is közöl. Oláh pappá szentelésére például a Szinnyei József által jegyzett munka szerint 1518-ban került sor (a lexikont a szerző meg is jelölte a felhasznált irodalomban), de ugyanez az évszám szerepel a *Magyar katolikus lexikonban*, valamint az *Új magyar életrajzi lexikonban* is.² A tisztségek sorából kihagyja a szerző azt, hogy Oláh Miklós győri mester-, majd örkanonokságot kapott Mária királynétól. Kimaradt továbbá az is, hogy Németalföldről hazajöve Oláh Miklós előbb egri nagyprépost, majd egri püspök lett.³ Az pedig súlyos tévedésnek minősíthető, hogy egri érsek lett volna, mivel az egri egyházmegye csak 1804-ben emelkedett főegyházmegyei rangra.⁴ Hiányzik annak megemlézése is, hogy Oláh Miklós 1566-ban Nagyszombatban papi szemináriumot nyitott. Az ellenreformációban vitt szerepe is igen jelentősnek bizonyult, ugyanis 1559-ben akkori egyházmegyéjének 300 helységéből űzött el protestáns lelkészeket, 1567-ben pedig rendeletet eszközölt ki a királynál a soproni kálvinisták és anabaptisták ellen.⁵ Az Oláh Miklóst bemutató életrajz ugyan adatokban gazdag, azonban a pontatlanságok és hiányosságok némileg csökkentik az írás értékét. Pozitívként említhető ugyan-

² 'Oláh Miklós' szócikk. In: *Magyar katolikus lexikon*. 9. kötet, Budapest, 2004. 981; 'Oláh Miklós' szócikk. In: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 9. kötet, Budapest, 1903. 1267; 'Oláh Miklós' szócikk. In: *Új magyar életrajzi lexikon*. 4. kötet, Budapest, 2002. 1137.

³ 'Oláh Miklós' szócikk. In: *Magyar katolikus lexikon*. 9. kötet, Budapest, 2004. 981.

⁴ Gergely Jenő – Kardos József – Rottler Ferenc 1997: *Az egyházak Magyarországon. Szent István-tól napjainkig*. Budapest, 121.

⁵ 'Oláh Miklós' szócikk. In: *Magyar katolikus lexikon*. 9. kötet, Budapest, 2004. 981–982.

akkor, hogy Mészáros Balázs külön kitért a *Hungária és Athila* ismertetésére, valamint a könyv kiadásának történeti aspektusaira is.

A Hunfalvy Jánosról (1820–1888) készült biográfia, amelyet Nádudvari Zoltán jegyez, egyéb lexikonok szócikkeivel összevetve is meglehetősen informatív (322–323). *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*, valamint az *Új magyar életrajzi lexikon* szócikkei a műfaji sajátosságoknak megfelelően csak a lényeges adatok közlésére szorítkoznak, és a felhasznált irodalom is nagyrészt ugyanabból a körből merít. Nádudvari Zoltán írása ezzel szemben a tudós pályájának értékelését is tartalmazó, részletesebb biográfia. A szerző kiemeli, hogy Hunfalvy alapozta meg a korabeli földrajztudomány felsőszintű oktatását, és bővítette a kutatás körét. Ugyanakkor földrajztudósként sokat tett a hazai statisztikáért és szakmai szervezeteinek létrehozásáért. Az életrajzból mindazonáltal hiányzik annak megemlítése, hogy Hunfalvy János 1875–1876-ban a bölcsészkar dékánja is volt, pedig a teljesség kedvéért érdemes lett volna hivatkozni rá.⁶

Keleti Károlynak (1833–1892) a hazai statisztikatörténetben betöltött szerepét és súlyát jelzi, hogy a róla szóló biográfia lett a legterjedelmesebb a kötetben (363–366). Az életrajz szerzője Ispán Ágota Lídia és Nádudvari Zoltán volt. Keleti életrajza nemcsak kiemelkedő tudományos munkássága, hanem tudomány- és hivatalsszervező tevékenysége és ennek nyomán elért eredményei miatt is jelentős. Keleti 1867 tavaszán tanulmányban fejtette ki egy önálló statisztikai hivatal szervezésének koncepcióját. A terv megvalósulására ekkor még várni kellett, de még abban az évben felállították az Országos Statisztikai Tanácsot a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium egyik szervezeti egységéként. Keleti a megfelelő számú és tudású szakember képzésére két – egyetemi keretek között zajló – statisztikai tanfolyamot szervezett, illetve nagy jelentőségű szakkönyvtárat (a mostani KSH Könyvtár) is létrehozott. Az önálló statisztikai hivatal felállítására végül az 1871. április 18-án kelt királyi jóváhagyás alapján került sor, s az így létrejött Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal első igazgatója maga Keleti Károly lett. Hivatali munkájához kapcsolódik az 1869-es, valamint az 1880-as népszámlálások előkészítése. Művei közül az életrajz szerzői többek között az 1871-ben megjelent *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából* című munkáját emelték ki, amelyben Keleti az 1869. évi népszámlálás adatait alapul véve mutatta be Magyarország gazdaságát, társadalmát és művelődési viszonyait a kiegyezést követő években. Több írása idegen nyelven is megjelent, 1869-től szerkesztője volt a *Statisztikai és Nemzetgazdasági Közleményeknek*, amely az Akadémia Statisztikai Bizottságának a folyóirata volt. A Keleti Károly pályáját bemutató írás alapos, jól felépített, és érinti az ismertetett életút minden jelentős aspektusát. Érdemes kiemelni, hogy a szerzők részletesen tárgyalják és értékelik Keleti legfontosabb tudományos munkáit, de ez nem borítja fel az arányokat. Az *Új magyar életrajzi lexikonban* Keletiről olvasható szócikk,

⁶ 'Hunfalvy János' szócikk. In: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*. 1. kötet, Budapest, 2003. 547–548; 'Hunfalvy János' szócikk. In: *Új magyar életrajzi lexikon*. 3. kötet, Budapest, 2002. 405–406.

a lexikon karakterisztikájának megfelelően, csak a leglényegesebb információkat közli. Egyes életrajzi adatokról többet tudhatunk meg,⁷ de tartalmát tekintve a KSH kötetében található életrajz jóval gazdagabb.

Az életrajzok bemutatását Fügedi Erikével (1916–1992) zárom, amelynek szerzője Cseh Gabriella és Kovács Csaba volt (227–229). A Fügediről szóló írás kiemelése több szempontból is indokolt. Egyrészt azért, mert egy 20. századi tudós életpályáját világítja meg annak minden nehézségével és sikerével. Fügedi Erik a Magyar Országos Levéltárban kezdte szakmai pályafutását, amiben a Rákosi-korszak hozott törést: 1953-ban elbocsátották akkori munkahelyéről, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjából, és 1961-ig a Gyümölcs- és Főzelékkonzervgyár alkalmazásában állt. 1961-ben a Magyar Történelmi Társulat adminisztrátora lett, majd 1965-től 1980-ig a KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportjában dolgozott. Ebben az időszakban a *Statisztikai Szemle* szerkesztőbizottságának tagja is volt. Később egyetemi oktatóként is szerepet vállalt, 1985-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem címzetes egyetemi tanára lett. Fügedi Erik életrajzának kiemelésében a másik szempont az volt, hogy itt egy életműben jelennek meg különböző rokonszakmák (történész, levéltáros, könyvtáros). Ami pedig még a választás mellett szólt, hogy Fügedi Erik személyi anyagát a KSH Könyvtár kéziratárában őrzik, s a szerzők munkájuk során nagy haszonnal forgatták az iratanyagot. Az életrajzról elmondható, hogy a szerzők itt is kellő hangsúlyt fektettek a bemutatott személy tudományos munkásságára, külön utalva a statisztikával, valamint a KSH Könyvtárral fennállt kapcsolataira. Bár az *Új magyar életrajzi lexikon* rövid szócikke közül néhány olyan adatot Fügediről,⁸ amelyek a kötetből kimaradtak, mégis alapos, jó áttekintést kapunk a meglehetősen gazdag életműről.

A kötetben található életrajzok tehát – köszönhetően elsősorban annak, hogy ahol lehetőség volt rá, a szerzők igyekeztek primer forrásokkal dolgozni – alapvetően fontos információkkal szolgálnak, és túlmutatnak a hagyományos értelemben vett lexikon műfaján. A 410 életrajz a szerzők nagy száma és az eltérő forrás- és szakirodalmi adottságok ellenére is egyenletes színvonalú lett, mivel a szerkesztői gárda összhangba tudta hozni a különböző szerzők egymástól eltérő stílusjegyeit, így sikerült egységes elveket tükröző szócikkeket közreadni. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a szerkesztőknek érdemes lett volna nagyobb hangsúlyt fektetniük a cikkekben található történelmi események, adatok hitelességének ellenőrzésére, különösen az egyébként közismert események datálására vonatkozóan.

Az életpályák után említést érdemel *A magyar statisztikatörténet válogatott bibliográfiája* is, amelyet a kötet végi függelékben helyeztek el a szerkesztők, s az

⁷ Többek között azt, hogy Keleti az MTA Nemzetgazdasági Bizottságának is tagja volt. Pontosabban szerepel továbbá az Országos Iparegyesülethez fűződő viszonya: 1867-től igazgatója, később pedig annak elnöke volt. 'Keleti Károly' szócikk. In: *Új magyar életrajzi lexikon*. 3. kötet, Budapest, 2002. 837.

⁸ 'Fügedi Erik' szócikk. In: *Új magyar életrajzi lexikon*. 2. kötet, Budapest, 2001. 831–832.

nagy hasznára válhat a téma iránt érdeklődőknek. A bibliográfia tartalmazza többek között a hazai statisztikatörténetről szóló átfogó művek, valamint a hazai statisztika kezdeteiről, a statisztikaoktatásról, a hivatalos statisztikai szolgálat kiépüléséről és annak működéséről, a Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivataláról és az egyes népesség-összeírások történetéről szóló íráskönyvszerű adatokat (769–779). A kötetben ezenkívül található rövidítésjegyzék, tárgymutató és tartalomjegyzék is. Ez utóbbi hiányosságaként felhozható, hogy tipográfiaiilag nem különülnek el az egyes részek, így például a statisztikatörténeti bevezető címe sem válik el élesen a kötet legnagyobb egységét jelölő *Életrajzok* fejezetcím-től, majd az azon belül lévő egyes biográfiák is összeolvadnak a fejezetcímmel, illetve igaz mindez a függelékre és egyéb, a kötet végén található egységekre is.

Összességében azonban elmondható, hogy a KSH Könyvtárának sikerült egy olyan kötetet letennie az asztalra, amelyre már nagy szüksége volt a hazai tudományosságoknak. A korábban említett pontatlanságok ellenére tehát méltányolandó és üdvözlendő a KSH Könyvtárának kezdeményezése a statisztikatörténeti sorozat elindítására, és a munka zömét jellemző minőség láttán reménykeltőnek ítélik a folytatás.

Vezsenyi Péter